**37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia**
**Állam- és Jogtudományi Szekció**

Budapest, 2025. március 24–26.

Rendező intézmény:
*Károli Gáspár Református Egyetem*
*Állam- és Jogtudományi Kar*

# Konfliktus és kompromisszum: Deák Ferenc és Lustkandl vitájának jogi és politikai dimenziói

**Kézirat lezárásának dátuma:**

**2024. 05. 23.**

# Nyilatkozat Mesterséges Intelligencia használatáról

A dolgozatom elkészítése során használtam Mesterséges Intelligenciát. Két AI-t hívtam segítségül, az egyik a Microsoft Copilot a másik a ChatGPT volt. A Microsoft Copilottal hosszabb terjedelmű forrásokat olvastattam be és tettem fel neki kérdéseket a szöveggel kapcsolatban. A ChatGPT-vel a fejezetek összefoglalását készítettem el és kérdéseket tettem fel neki, miképpen lehetne könnyebben érthető a szöveg.

# Tartalom

1. Bevezetés ..... 1
2. A szabad királyválasztás ..... 5
3. Az 1848-as törvények alkotmányellenessége ..... 12
4. Perszonálunió vagy reálunió ..... 14
5. Pragmatica Sanctio ..... 18
6. Osztrák és magyar visszhang ..... 27
7. Relevancia ..... 28
8. Összegzés ..... 30
9. Forrásjegyzék ..... 32

**„Tudományos vitatkozásoknál nem a személy, nem a tekintély, hanem egyedül az igazság bírhat döntő erővel.”** — Deák Ferenc

# 1. Bevezetés

A Deák–Lustkandl vita az 1860-as évek egyik legfontosabb közjogi vitája volt, hiszen a mai napig releváns témákról szólt, így további viták katalizátoraként is szolgált és hatalmas lépést jelentett a húsvéti cikkhez, majd ezzel összefüggésben a kiegyezéshez vezető úton. Az osztrák tanár Wenzel Lustkandl műve a „Das ungarisch-österreichische Staatsrecht: zur Lösung der Verfassungsfrage” 1863-ban jelent meg, erre Deák válasza 1865-ben érkezett „Adalékok a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára” címmel. Ezen vita a lefolyásakor nagy port kavart, a szakirodalom sokáig élénken foglalkozott vele, de a téma az utóbbi időben elsikkadt. Írásom apropója a Pragmatica Sanctioról és a szabad királyválasztásról alkotott lustkandli gondolatok újdonsága, hiszen ilyen markáns és egyben nóvumnak számító véleményre a jogtörténet tekintetében még sohasem volt példa. A témával való foglalatosságom kapcsán több kérdés is megfogalmazódott bennem. Helytállóak-e a két oldal által felsorakoztatott érvek? Hogyan alakította az 1860-as évek politikai helyzetét a kialakult diskurzus? Azonban a legnagyobb dilemma számomra az volt, hogy releváns-e a vita a XXI. század embere számára?

Deák Ferenc életében két fordulópont volt, az egyik az 1848-as Batthyány kormány igazságügyi miniszteri posztjának betöltése, a másik pedig az 1867-es kiegyezés. A Deák–Lustkandl vita a két esemény között zajlott le, de mindkettővel szoros kapcsolatban állt. Az igazságügyi tárca betöltésének köszönhetően Deák jó hírű és elismert politikus volt, jogászi végzettségét kamatoztatva csak a jogi tényekre hivatkozva készítette el az Adalékot, mellőzött benne bármilyen politikai megnyilvánulást. A vita közvetlen következményének tekinthető az 1865-ös húsvéti cikk, amely a végső lépés volt a kiegyezéshez vezető úton és az Osztrák–Magyar Monarchia létrejöttének köszönhetően, egy ötven éven át tartó sikerkorszak vette kezdetét.

1860-tól a Schmerling nevével fémjelzett átmeneti időszak, provizórium volt Magyarországon. Ezen időszak alatt Deák a passzív rezisztencia vezéralakjává vált, az 1860–61-es diéta feloszlatása után nem vállalt hivatalt. Korábban a Bach-rendszerben kodifikátori és törvényalkotási tevékenységre kérték fel, de azt is visszautasította. A Staatsrecht elolvasása álláspontjának megváltoztatására késztette, egyértelművé vált számára, hogy az ellenállást be

kell fejeznie, és a témával kapcsolatos véleményét egy közel 200 oldalas válaszban kell közölnie.

A vitával legutóbb Máthé Gábor foglalkozott, legjelentősebb cikke 2007-ben jelent meg a Jogtörténeti Szemle című folyóiratban. Ebben kifejtette, hogy a polémia négy fontos témát feszegetett, ezek a szabad királyválasztás, az 1848-as törvények alkotmányellenessége, a reálunió vagy perszonálunió kérdésköre és végül a legérdekesebb pontként a Pragmatica Sanctio voltak. Meglátása szerint „az osztrák szélsőséges közjogi álláspont az volt, hogy a magyar koronatartomány semmivel sem bírt több jogot, mint az örökös országokkal és tartományokkal fennálló, s a sanctio pragmaticával kapcsolatos egyesülés." [1] Mezey Barna is kitért a disputa történetére a Századok folyóiratban megjelent „Pragmatica Sanctio és a magyar történeti alkotmány" című tanulmányában, amelyben főképp Deák újdonsült Pragmatica Sanctios nézeteinek hatását ismertette a szerző.

Ahhoz, hogy mélyebben megértsük Lustkandl és Deák gondolkodásának hátterét és a vitájuk mögött húzódó összetett ideológiai rendszert, fontos kitérni azokra a történelmi és politikai tényezőkre, amelyek meghatározták az ország helyzetét és a két vitapartner véleményét. Magyarország az 1860-as években az európai politikai térben és a Habsburg Birodalom keretein belül is jelentős változásokon ment keresztül. Az abszolutista hatalommal szembeni ellenállás, a nemzeti identitás erősödése, a polgári szabadságjogok megteremtésének igénye és a centralizált hatalom elleni tiltakozás egyaránt meghatározta Deák gondolkodását és a magyar közvélemény álláspontját. A cenzúra eltörlésével a korabeli sajtó hatalmas szerepet játszott a politikai nézetek formálásában, emellett hozzájárult a két fél közötti diskurzus megteremtéséhez.

Wenzel Lustkandl a bécsi egyetem tanára, a Birodalmi Tanács képviselőházának tagja és az osztrák birodalmi centralizmus egyik legismertebb teoretikusa volt. 1863-ban jelentette meg a „Das ungarisch-österreichische Staatsrecht" című művét, amely látszólag jogtörténettel foglalkozott, azonban inkább aktuálpolitikai célzattal készült. A Bach és a Schmerling rendszer által megfogalmazott jogeljátszás elmélet helyett – melynek lényege az volt, hogy a nyílt lázadás és a forradalom miatt Magyarország elvesztette az alkotmányos jogait – a magyar alkotmányosság létét a Pragmatica Sanctioig visszanyúlva alapjaiban kérdőjelezte

[1] MÁTHÉ Gábor: „Közjogi argumentáció, Gondolatok a Deák—Lustkandl vitához" *Jogtörténeti Szemle*, 2007/3. 58-59.

meg. Ezzel egy 150 évvel korábbi törvény bírálatába bocsátkozott, ellentétben kortársaival, akik az áprilisi törvények elfogadásától kezdve vitatták a magyar szuverenitást.

Valószínűsíthető, hogy ezen újdonsült, eddig még sosem látott álláspont miatt érkezett Deák válasza, aki ezt az új elméletet csírájában akarta elfojtani.[2] A közfelháborodás nagy szerepet játszott abban, hogy Deák nekiállt a könyv megírásának 1862 decemberében. A munkában segítségére volt Csengery Antal, a Deákkal már régóta együtt dolgozó jogász-politikus is, aki 1862. december 31-én írta bátyjának, hogy Deákkal két hete a Corpus Jurist és a históriát tanulmányozzák, mert Deák készül a Lustkandl mű bírálatára.[3] Szász Károly a következőképpen jellemezte munkamódszerüket: „Deák keveset formuláz maga, kezében a tollal, karszékében ül, vagy le megy szobájában, hol törvénykönyvei stb. mindenfelé kinyitva állanak, ha valaminek - mit óriás emlékezőtehetségében megtalált, de nagyobb biztosság végett írva is szeret látni, - még egyszer után akar nézni, így mond tollba legtöbbet. Néha azonban, ritkábban, csak eszméit mondja el, s azok fonalán siklik végig, és a formulázást Csengeryre bízza; mert, bár tollba néha másnak is mond, de formulázást az egy Csengeryn kívül nem tudom, hogy bízna másra. Vele sokszor értekezik, eszmét cserél, vitatkozik, hány vet, s megállapodván: Csengery éppen úgy benne van eszméiben, mint ő maga...”[4]

Deák 1862-ben azonban azt érezte, hogy Schmerling pozíciója a vártnál jobban megerősödött, ezért a munka csak 1865 januárjában jelent meg. Ez az időszak már világosan megmutatta a Schmerling-kormányzat gyengeségeit. „Mindenekelőtt a külpolitika terén történtek fontos események. 1863-ban a német fejedelmek Ausztria által kezdeményezett drezdai konferenciáján újabb kísérletre került sor a nagynémet egység ügyének előmozdítására, a határozott porosz ellenállás azonban meghiúsította azt. 1864-ben a pedig schleswig-holsteini válság átmenetileg közelítette ugyan egymáshoz az ausztriai és a porosz kormányt, de viszonyuk hamarosan újra kiéleződött.”[5] Deák 1865. december 20-a körül vetette fel hívei körében, hogy szeretné Lustkandl bírálatát a két évvel korábbi terveknek megfelelően a Budapesti Szemlében megjelentetni. „Csengery szerint Deák ezzel a magyar közvéleményt akarta megerősíteni a magyar alkotmányos jogok tudatában – szemben a

---

[2] *Új Könyvek* 1987/23. 328-329.

[3] CSENGERY Lóránt: *Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései* (Budapest, Magyar Történelmi Társulat 1928)

[4] DEÁK Ágnes - MOLNÁR András: Deak Ferenc - Tudomány-Egyetem (Budapest, Vince Kiadó 2003)

[5] DEÁK Ágnes - MOLNÁR András: Deak Ferenc - Tudomány-Egyetem (Budapest, Vince Kiadó 2003)

konzervatívok kompromisszumok szükségességét hirdető propagandájával. Lónyay a kéziratot olvasva aggódott is: „kérdés, az ott igen élesen állított és alaposan bizonyított közjogi alapkérdések, megírva Deák által, nem fognak-e rosszul hatni a kiegyenlítés Lajtán túli szekerére". A munka végül a Budapesti Szemlehasábjain 1865 elején jelent meg, majd hamarosan napvilágot látott könyv formájában is, németül pedig Ein Beitrag zum ungarischen Staatsrecht" címmel."[6]

„A königgrätzi csatavesztés (1866) küszöbén látott napvilágot Deák „Adalék"-a, és ez önmagában is elegendő ok volna, hogy a nemzet újabbkori történelmének a rövidesen sorra kerülő sorsfordulatát (a kiegyezést) a „magyar közjog szempontjából" is láttassuk."[7] A deáki vitairat egy rövid bevezetőből és öt fejezetből állt. Bevezetőjében a „haza bölcse" kijelentette, hogy „Lustkandl úr politikai irányát mellőzve" csak azon állításokról szól, melyeket Lustkandl a magyar történelem és közjog köréből „tévesen idézve, vagy elferdítve tárgyal". Ezen objektivitás mögött ott rejtőzött Deák valódi álláspontja is, mely a mű második felében került kifejtésre. Az olvasó számára egyértelműen látszik Deák rendületlen hűsége 1848 vívmányaihoz és azok jogfolytonosságához, ezért az Adalékok a közjoghoz, egyértelműen fejezi ki azt, hogy a magyarság nem enged az alkotmányos jogaiból. Deák az első fejezetben megsemmisítette Lustkandl azon formai kifogásait, amelyekkel az áprilisi törvények legitimitását próbálta aláásni. A Pragmatica Sanctio vonatkozásában Deák sajátos szerződéselméletét ismertette, amely meghatározó eleme lett későbbi politikájának és a kiegyezés fundamentumává vált. A tőle már megszokott szigorú logikai struktúrák mellett, Deák szarkasztikus fordulatokat is bevetett azon kijelentés cáfolásához, mely szerint a trónörökösödési egyezményből (a Habsburg-ház leányági utódlásának elismeréséből) Magyarországra a perszonáluniónál szorosabb kötelezettség hárult volna. Ugyanakkor utalt a Pragmatica Sanctio ellentételére, amely kimondta, hogy a leányági utódlás elismerésének feltétele a magyar törvények és az ország alkotmányos önállóságának tiszteletben tartása a mindenkori Habsburg uralkodók által. Ennek merész aktuálpolitikai éle félreérthetetlenül Ferenc Józsefre irányult, aki akkoriban még megkoronázatlanul, az országgyűlés által el nem ismerten, abszolutista módon kormányozta az országot.

---

[6] DEÁK Ágnes: „From Habsburg Neo-Absolutism to the Compromise 1849-1867" *Atlantic Studies on Society Change, 2008/737. 558.*

[7] HORVÁTH Pál ismertetője: „Deák Ferenc: Adalék a magyar közjoghoz" *Századok, 1988. 721.*

A harmadik fejezetben Deák további történelmi és jogtörténeti példákat felsorakoztatva végképp megsemmisítette Lustkandl minden spekulációját, melynek célja az volt, hogy a Lajtán túli örökös tartományok és a Magyarország között sohasem létezett reáluniót bizonyítsa. „A következő részben a már eddig megismert történeti és közjogi érvelést új szín, a liberális jogelmélet, s a meggyőző erővel kifejtett polgári parlamentarista alapelvek felvázolása támogatja meg. Itt érzékelhető legigazibb mivoltában Deák politikusi hitvallása és argumentációjának sajátos módja, hogy a történeti jog fegyverét ő sohasem öncélúan, mereven és kizárólagos érvénnyel használja, hanem mindenkor a nemzeti önállóság megőrzésének, a polgári fejlődés, a jogkiterjesztés szolgálatába állítja. Végül az uralkodó s a nemzet legfontosabb jogosítványait veszi sorra (költségvetés, adózás, hadügyek, külügy stb.) voltaképpen változatlan megismételve 48-as és 61-es álláspontját, hogy mindeme hatáskörök elidegeníthetetlenül a magyar állami szuverenitás körébe tartoznak, megosztva az országgyűlés, a felelős kormány, s az alkotmányosan korlátozott jogkörű uralkodó között.” [8]

Deák fenntartotta a ragaszkodás látszatát a 48-as úthoz, azonban inkább az 1861-es felirathoz való hűségét írta le művében. Szavaiból az is kiolvasható, hogy a közös ügyek rendszerét – mely korábban sok vita forrása volt – nem tartja elképzelhetetlennek. Álláspontom szerint, ez egyfajta pálfordulásként is értelmezhető, hiszen Deák 48-as gondolatai sokkal radikálisabbak voltak, mint a 61-esek, azonban fontos kiemelni, hogy Deák sosem zárkózott el a Habsburg-háztól és az Ausztriával közös perszonálunió lehetőségétől úgy, mint Kossuth, aki ebben az időszakban dolgozta ki a Dunai Konföderáció lehetőségét.

## 2. A szabad királyválasztás

Elsőként a szabad királyválasztás kérdése jelent meg a vitapartnerek műveiben. A szabad királyválasztás intézménye nem csak magyar gyökerekre tekint vissza, hiszen annak ékes példája volt Báthory István lengyel királlyá választása 1576-ban. Valois Henrik 1574-es megválasztása után a francia trón megüresedése miatt elhagyta a Rzeczpospolita területét. Uralkodói címéről nem mondott le, azonban soha nem tért vissza többé az ország területére. Az interregnum időszakában a lengyel nemesség számára egyértelművé vált, hogy a trónt minél előbb be kell tölteni, azonban több jelölt is versengett egymással a hőn áhított királyi címért. A Habsburgok három jelöltet állítottak Miksa császár mellett fia, Ernő, valamint I.

[8] *Új Könyvek* 1987/23. 328-329.

Ferdinánd fia, Ferdinánd herceg jelentkezett. Emellett IV. Iván orosz cár és III. János svéd király is részt vett a trónért zajló vetélkedésben. Báthory István csak később került a jelöltek sorába, azonban a török porta támogatását élvezte, hiszen a törökök érdeke az volt, hogy se a Habsburg, se az orosz birodalom ne erősödjön meg, ezért céljuk volt a fennálló status quo változatlansága.

A felsőházi szavazás során elsöprő sikere volt a Habsburg jelölteknek, összesen 35 szavazatot kaptak, míg Báthory csak egyet, azonban az alsóházi szavazás sosem látott fordulatot tartalmazott. A köznemesek nem értettek egyet a szenátus döntésével, hiszen a „fekete sas összeegyeztethetetlen a fehér sassal."[9] Hetekig tartó tanácskozás után Miksa császárt kiáltották ki Lengyelország királyává. Ez hatalmas belviszályokat okozott és már egy fegyveres konfliktus lehetőségét is magában hordozta a helyzet, amikor megállapodtak abban, hogy Jagelló Annát férjhez adják Báthory Istvánhoz, ezzel biztosítva azt, hogy a nemzeti és az idegen uralkodót támogató érdekcsoportokat közös nevezőre hozzák. Különleges helyzet alakult ki, hiszen mindkettőjüket kikiáltották Lengyelország királyává. „1576. február 8-án a medgyesi templomban Báthory István erdélyi fejedelem szent esküvel fogadta, hogy a választási feltételeket magára nézve kötelezőnek ismeri el, választási ígéreteit pedig maradéktalanul teljesíti. Báthory István jogilag ettől a naptól a Rzeczpospolita választott királya *(rex electus Poloniae)* lett."[10]

Fontos az angol viszonyokat is feltárnunk, hiszen a dicsőséges forradalom néven elhíresült uralkodóváltást nevezhetjük szabad királyválasztásnak. II. Jakab katolikus uralkodóként a hadsereg tisztikarába katolikus személyeket nevezett ki, a parlament összetételét saját tetszése szerint állította össze, betiltotta a katolikusellenes prédikációkat, támogatta a katolikus irodalom kiadását, szembekerült London püspökével és az anglikán oktatási monopólium szimbólumának tekintett oxfordi kollégium, a Magdalen College élére is katolikus vezetőt nevezett ki. Jakab intézkedései alattvalóinak egyre szélesebb körű ellenállását váltották ki, mivel azokat az anglikán egyház elleni nyílt támadásnak tekintették. Az uralkodó politikájának bukása elkerülhetetlen volt, mivel a többségében anglikán ország nem tolerálta a katolicizmus pozícióinak erősítését. II. Jakab fiának megszületésével a katolikus dinasztia létrejöttének gondolata, a korábbi ellenfeleket, azaz a torykat és a whigeket egyesítette.

---

[9] GEBEI Sándor: *Az erdélyi fejedelmek és a lengyel királyválasztások* (Budapest, 2007)

[10] GEBEI Sándor: *Tanulmányok az erdélyi-lengyel kapcsolatok történetéből* (Eger, 2001)

Hét protestáns vezető levelet írt Orániai Vilmosnak, aki II. Jakab veje volt. A levélben nem volt szó arról, hogy Hollandia helytartója Anglia trónjára kerülhet és arról sem, hogy Jakabot le kívánták volna taszítani a trónról, előbbi azért valósulhatott meg mégis, mert Jakab sem tárgyalást, sem ütközetet nem vállalt az 1688 novemberében Anglia partjaihoz érkező Vilmossal. Az uralkodó ehelyett Franciaországba menekült, ahol családja már várta, így de facto szabaddá vált az út a trón betöltésére. Bár Jakabnak, Jakab Edwardnak és Vilmos feleségének, Máriának is erősebb jogcíme volt az angol trónra, mint Vilmosnak, az előbbi kettő katolikus volta összeegyeztethetetlen volt az angol állam érdekeivel, Mária pedig csak társuralkodó lehetett, mivel Vilmos kinyilvánította, hogy királynői felesége mellett nem kíván másodlagos szerepet betölteni. A gyűlés végül Vilmosnak és Máriának, mint társuralkodóknak ajánlotta fel a trónt, úgy, hogy a végrehajtó hatalmat csakis Vilmos gyakorolhatta kettejük nevében. Ezt a feltételt a Bill of Rights-ban is rögzítették.[11] („...the said prince and princess, during their lives and the life of the survivor to them, and that the soleand full exercise of the regal power be only in and executed by the said prince of Orange in the name ofthe said prince and princess during their joint lives...")[12]

A külföldi helyzet megismerése után érdemes a kezdetekig visszanyúlnunk ahhoz, hogy megértsük a magyar szabad királyválasztás létét. A középkori magyar királyválasztás Szücs Jenő szerint egy búvópatakra hasonlított, hiszen az hol a felszínre tört, hol a föld alá rejtőzött. [13] Közép-Európa szerte a keresztény királyok választása nem volt egyéb, mint eleve adott körből, a gyökeret eresztett dinasztia tagjai közül való kiválasztás. „A magyar közjogi felfogást a trónbetöltés kérdésében állami életünk kezdetétől fogva a trónrajutott államfő családjához való ragaszkodás jellemzi."[14] Több tanulmány is alátámasztotta, hogy a magyar állam kialakulásának kezdetén a királyválasztások nem voltak egyebek, mint szíves csatlakozások a legközelebbi örökösökhöz, akit az uralkodó akarata, illetve az ősi szokás jelölt ki.[15]

---

[11] PÁLFFY Margit: „Egy szónoklat, mint a korszakgondolkodásmódjának tükre – Az Orániai Vilmos és Stuart Mária koronázási szertartásán elhangzott prédikáció" *Világtörténet 2011/3-4. 121-147.*

[12] The Bill of Rights 1689: An Act declaring the Rights and Liberties of the Subject, and settling the Succession of the Crown

[13] SZÜCS Jenő: „Királyválasztás a középkori Magyarországon" *História 1985/5-6. 12.*

[14] MOLNÁR Kálmán: *Magyar közjog 2. - Tudományos gyűjtemény 21.* (Pécs - Budapest, 1928)

[15] ERDÉLYI László: *Volt-e Magyarországon szabad királyválasztás?* (Szeged, 1926)

Már a vérszerződés első pontjában megállapította a nemzet, hogy míg Álmosnak (helyesebben Árpádnak) fiutódai lesznek, a fejedelem mindig az ő nemzetségéből való legyen. Az Árpádkorban a királyi trón betöltése ritkán történt formális választás útján (Aba Sámuel, Szent László, III. András). Rendszerint a királyi tanács meghallgatása után a király maga jelölte ki utódját, akit az összehívott előkelők királlyá kiáltottak ki és ünnepélyesen megkoronáztak. „Az utód kiválasztása a vezérek korában és a királyság első századában a szeniorátus elve látszik irányadónak, a XII. század a szeniorátusról a primogeniturára való átmenetet mutatja, a XIII. század elejétől (főképp II. Andrástól) kezdve az elsőszülöttségi rend érvényesült. Ezeknek az elveknek szem előtt tartása és gyakorlati érvényesülése azonban nem jelentette a sorrend jogi megkötöttségét, mert a trónutód személyének kijelölésénél a legfőbb szempont a személynek erkölcsi és fizikai szempontból való rátermettsége volt, s éppen ez magyarázza a fent említett irányadó elvek gyakori áttörését."[16]

Az Árpád-ház leszármazottjainál nem beszélhetünk tehát a szabad királyválasztás intézményéről, mivel itt az elhunyt uralkodó kívánságát tiszteletben tartva inkább a tisztek és az ország befolyásos urainak egy része csatlakozott a jogosabbnak vélt örököshöz. A keresztény állam korai zavarainak elültével a trónutód kijelölése egyedül az uralkodó ügye lett. A kései Árpád-korban már magától értetődően hangzottak az olyanféle nyilatkozatok, mint II. Andrásé: „István szent királytól az örökösödés jogán, Isten kegyelme által nyertük el az ország trónját" (1233). A választás gondolata egy hajdan volt és egyszeri, történeti aktus szintjére süllyedt, mindezt leírta 1080 körül a császári udvarban szerkesztett úgynevezett Lex regia is, „igaz „egykor a népek királyokat és vezetőket választottak", utóbb azonban, miután létrejött a királyi hatalom, „a népakarat necessitasba fordult", azaz hatóereje kihalt."[17]

Az Árpád-ház kihalása után megnehezedett a trónöröklés. A királyi házhoz való ragaszkodás annyira fontos volt, hogy az Árpád-ház fiágának kihalása után — bár kimondott jogi kötelezettség nélkül — az Árpád-ház leányágából választott a nemzet királyt, így került a trónra cseh Vencel, utána bajor Ottó, majd Anjou Károly, akinek megválasztásakor (1307) újból hangsúlyozza a nemzet, hogy nemcsak királyt, hanem királyi házat is választott. I. Károly a kieső Erzsébet (első fokú örökös) helyett, mint másodfokú örökös szerezte meg a trónt, őt választás nélkül követte két leszármazottja Nagy Lajos és Mária. Mária férjét Luxemburgi Zsigmondot is királlyá koronázták, majd pazarló uralkodása miatt fogságba

---

[16] MOLNÁR Kálmán: *Magyar közjog 2. - Tudományos gyűjtemény 21.* (Pécs - Budapest, 1928)

[17] SZÜCS Jenő: „Királyválasztás a középkori Magyarországon" *História 1985/5-6. 13.*

ejtették és le akarták váltani a trónon 1401-ben. Az új királyjelölt keresésének ideje alatt az ország a szétesés szélére került, ezért a főpapok és bárok felismerték, hogy meg kell menteniük az országot, így Zsigmond folytathatta az uralkodását.

Kis idő múltán az ország rövid időre kettészakadt, Erzsébet fiának V. Lászlónak a megkoronázásával és a lengyel Ulászló behívásával. A polgárháborús állapotoknak végül csak Ulászlónak a várnai csatában történt eleste vetett véget. A Hunyadi család Magyarország leggazdagabb földbirtokosaként hatalmas befolyással bírt, a körülmények végül kibékíthetetlen ellentéteket szültek a Hunyadiak és a még mindig gyermekkorú V. László között. A király hirtelen, 18. életéve előtt bekövetkezett halála új helyzetet teremtett, a pesti királyválasztók előtt hatalmas hadsereggel jelent meg Szilágyi Erzsébet, melynek hatására a Duna jegén megválasztották fiát, Mátyást. Ezek a körülmények lehetetlenné tették azt, hogy másra essen a főurak választása, pedig ott volt Albert (V. László apja) két lányának szónoka is. A főurak érezték, hogy nem volt szabad a választás, ezért kétszer összeesküdtek Mátyás ellen. Mindezen összeesküvések után Mátyás megválasztásával ugyancsak az ő utódait is a trónra jogosultaknak ismerte el a nemzet, amint a nádori cikkekben olvasható, „ha valamikor a királynak magva találna szakadni és új király választásról lenne szó a választásban a nádoré lesz az első szavazat", a második cikk pedig egyenesen kötelességévé tette a nádornak, hogy „ha valamely király kiskorú örököst hagyna maga után, a nádor tiszténél fogva, mint az ő gyámja, tartozik és köteles őt apai országaiban és uradalmaiban megtartani és hűségesen megvédelmezni."[18]

Az 1498. évi XLV. törvénycikk is úgy rendelkezik, hogy „trónüresség esetén, mikor tudniillik a királyi örökösök nélkül hal el, „a külföldi követek közül (a minők az urak és a közönség eltántoritása czéljából igen gyakran sokan szoktak a királyok és fejedelmek részéről ide jönni) senkit sem szabad bebocsátani, hogy az uj királyra nézve annál helyesebben lehessen intézkedni. Mert maguk az országlakósok fognak arról gondoskodni, hogy azt, a kit megválasztottak, tisztelettel behozzák."[19] Még az 1505. évi forradalmi jellegű rákosi végzés is elismerte a királyi család fiágára korlátozott választási jogot, mikor ezt mondta: „ezután mától fogva jövendő örök időkig, valahányszor s valamikor ez ország fejedelmétől, királyától megfosztatik, és nem marad semmi férfi ivadék, kinek az ország joga és szokása erejénél

---

[18] MOLNÁR Kálmán: *Magyar közjog 2. - Tudományos gyűjtemény 21*. (Pécs - Budapest, 1928)

[19] 1498. évi XLV. törvénycikk – trónüresség idején, a mikor tudniillik a király örökösök nélkül hal el, a fejedelmi követeknek nem szabad az országgyülésre menniök

fogva öröködnie kellene, soha semmi idegen s bármi nyelvű nemzetségből királyunkul senkit se választunk."[20]

Az 1526-os mohácsi csatavesztés és II. Lajos király halála után az országgyűlés 1526. november 10-én Szapolyait választotta meg királlyá, mivel ő volt az egyik legbefolyásosabb magyar főúr, és sokan úgy gondolták, hogy képes lehet az ország védelmére a török fenyegetés ellen. A választás körülményei azonban vitatottak voltak, mivel a Habsburg-ház is igényt tartott a magyar trónra, és Ferdinándot is megkoronázták, ami két riválisi király uralkodásához és a Habsburgokkal való konfliktushoz vezetett. A két megválasztott király, Szapolyai János és Habsburg Ferdinánd megbontották ismét az ország egységét és ezzel az három részre szakadt. Az 1505-ös álláspont tükröződik az 1538. évi nagyváradi békeszerződésben is, amely úgy rendelkezik, hogy Szapolyai János halála után az egész ország Ferdinándra, utána pedig fiára szálljon, akit az ország közös megegyezéssel királlyá választani lesz köteles. Az ő halála után a trón a törvényes örököseit, ilyenek hiányában V. Károly császár fiait és örököseit illesse. A két király megválasztására valószínűleg azért került sor, mert két teljesen ellentétes elmélet uralkodott a főurak körében a királyválasztással kapcsolatban. Az első, amelyet az 1446. évi februári országgyűlés fejezett ki az volt, hogy „az a magyar hagyomány, hogy a nemzet királya mindig a magyar uralkodóházzal legalább leány ágon rokon legyen," vagyis még mindig élt a Szent István törvényeivel egybehangzó ősi magyar örökösödési elv, mely szerint, ha a birtokosnak nincs fia, akkor a leánya az örökös, illetőleg annak a férje és fia. A másik elv Nagy Lajos óta az volt, hogy a török ellen támaszt kell nyerni a lengyel vagy a német, osztrák, cseh perszonálunióban.

A fentiekhez képest Lustkandl sokat támadott álláspontja szerint 1526 előtt nem létezett a szabad királyválasztás intézménye. Az Árpád-házban az elhunyt királyok akarata szerinti személy vagy az uralkodócsaládban legközelebbi életben lévő rokon került a trónra. A vegyes házakhoz tartozóknál az elhunyt uralkodók özvegyeit a folyamatos háborús helyzet miatt új házasságra léptették szomszédos országok királyaival, tették mindezt a lehetséges perszonáluniók létrehozásának reményében. Ez a két uralkodóház felölelte a Lustkandl által említett 1000-től 1526-ig terjedő időintervallumot.

Ezekre a vádakra érkezett Deák válasza, amelyben történészek munkái által próbálta alátámasztani a szabad királyválasztás joggyakorlatát egészen 1686-ig. Több trónutódlást is leírt magyarázatképpen, ezek közül én Luxemburgi Zsigmond példáján keresztül szeretném

---

[20] WERBŐCZY István: *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae*

szemléltetni az elméletét. Deák azzal érvelt, hogy Zsigmondot a trónutódlási sorban többen is megelőzték, például Nagy Lajos lánya Hedvig, azonban mégis ő lett az uralkodó, ezáltal Deák szerint a szabad királyválasztás érvényesült. Álláspontom szerint ez az elgondolás téves, hiszen Mária királynő mellé a bárók, főurak uralkodásra alkalmas férjet szerettek volna találni. Tökéletes jelölt volt erre Zsigmond, hiszen egy befolyásos európai uralkodóház sarjaként a német-római császári trón várományosa volt, amire a bárok nagyhatalmi törekvéseik eszközeként tekintettek. Valójában a szabad királyválasztás azért nem valósult meg soha, mert különböző külső, belső erők mindig a saját jelöltjeiket szerették volna a trónra juttatni.

Egy másik Deák által felhozott példa I. Ferdinánd hatalomra jutása volt. I. Ferdinánd nem II. Ulászló jogán, és nem is az Árpád-ház jogával lett király, hanem a rendek választása által. Deák a szabad választást azzal igazolta, hogy I. Ferdinánd letette a koronázási esküt mely szerint „...Magyarországunk határait és mindazt, ami bármiféle jogon és címen ahhoz tartozik, el nem idegenítjük. Sem meg nem kissebbítjük, hanem tehetségünkhöz képest növeljük és minden egyebet megteszünk, amit csak az összes rendeknek és egész Magyarországunknak közjavára, becsületére és gyarapodására igazságosan megtehetünk."[21] Ferdinánd maga is elismerte megválasztásának tényét az 1527-ben Magyarország rendjeihez címzett levelében, amire hivatkozott Deák is, mert I. Ferdinánd kijelentette, hogy őt az országgyűlés „komoly s érett megfontolás után szabadon és önként Magyarország igaz és törvényes királyának megválasztotta."[22] Ez az érvelés azonban helytelen. Ahogy Nagy László kifejtette „...a királyi Magyarország végre nem önként, hanem a történelmi kényszernek engedve vívta a török elleni harcot és fogadta el az eredményes harchoz elengedhetetlenül szükséges Habsburg fensőbbségét..."[23] Mindezt azért tették, mert rettegtek attól, hogy Magyarország is a román fejedelemség sorsára jut.[24]

Mindezen érvek alapján és a történeti tényeket megvizsgálva a vita e pontján álláspontom szerint inkább Lustkandlnek volt igaza, hiszen a dinasztiák fennállása alatt monarchia volt az államforma és csak különleges esetekben választottak uralkodót például a királyi házak magvaszakadásakor, azonban ekkor sem lehetett szabad királyválasztásról

---

[21] CORPUS IURIS HUNGARICI–Magyar Törvénytár 1000-1895. (Szerk.: Márkus Dezső) (Budapest,1899.) 7.

[22] MEZEY Barna: „A Pragmatica Sanctio és a magyar történeti alkotmány" *Századok,* 2023/3. 505.

[23] NAGY László: *A rosszhírű Báthoryak*. (Budapest, 1984.) 92.

[24] KAHLER Frigyes: „A török kiűzése és az 1687-es törvényhozás" *Jogtudományi Közlöny*, 1986. 376.

beszélni. Ezt alátámasztotta a könyvében Erdélyi László is, aki a következőket írta: „Szabad királyválasztás nem volt soha. Örökössel nem törődő királyválasztás kettő volt. Az egyik királyválasztás csak két háborúval és idegen zsoldos hadsereggel sikerült, a másik mohácsi vésszé tette a mohácsi csatát.” [25]

## 3. Az 1848-as törvények alkotmányellenessége

A második témakör az 1848-as törvények alkotmányellenessége volt. Az 1848-as törvények elfogadása volt a reformkor legfontosabb közjogi eredménye, mely biztosította az ország nemzeti függetlenségét a független felelős magyar kormány által. Az 1848. évi III. törvény 6. §. szerint „Mindazon tárgyakban, mellyek eddig a m. k. udvari kanczelláriának, a k. helytartó tanácsnak, s a k. kincstárnak, ide értvén a bányászatot is, köréhez tartoztak, vagy azokhoz tartozniok kellett volna, s általában minden polgári, egyházi, kincstári, katonai, és általában minden honvédelmi tárgyakban Ő Felsége a végrehajtó hatalmat ezentul kizárólag csak a magyar ministerium által fogja gyakorolni.”[26] Döntöttek az országgyűlés évenkénti összehívásáról, amelyen az ország éves költségvetése megszavazásra került és bevezették a kötelező miniszteri ellenjegyzést is. A törvény egy másik része a polgári átalakulást segítette elő, ennek eszközei a földesúri szolgáltatások eltörlése, az ősiség és az úriszék megszüntetése és a jobbágyfelszabadítás voltak. Fontos eredmények voltak továbbá a közteherviselés bevezetése, a cenzúra eltörlése, valamint a választójog kiszélesítése. Az áprilisi törvények megteremtették a polgári nemzetállam alapjait, és elindították azt a folyamatot, aminek befejezéséért, a kiegyezésért munkálkodott Deák Ferenc is.

Az 1960-70-es években elterjedt az a téves megállapítás, amit Johannes Perthaler jogtudós, az 1861-es birodalmi alkotmány kimunkálója is képviselt, hogy Lustkandl a „Verwirkungstheorie"-t (a jogelvesztés vagy jogeljátszás teóriáját) képviselte 48-as álláspontjában. Ezzel szemben Lustkandl könyvében szó szerint kifejtette: „Elveszíthették-e a magyarok a forradalom vagy az 1848-as törvények miatt a jogaikat? Nem állok a jogvesztés elmélet pártján. Ugyanúgy, ahogy Magyarország nem vesztette el az ősi jogait, úgy más országok sem vehetik el a Birodalom régóta fennálló jogait.”[27]

---

[25] ERDÉLYI László: *Volt-e Magyarországon szabad királyválasztás?* (Szeged, 1926)

[26] 1848. évi III. törvénycikk –független magyar felelős ministerium alakításáról

[27] Wenzel LUSTKANDL: *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht: zur Lösung der Verfassungsfrage* (Bécs,Wilhelm Braumüller 1863)

Deák erre vonatkozó megjegyzései alátámasztották a gondolat pontatlanságát: „Ha L. úr azok közé tartoznék, kik Magyarország ellenében az alkotmányvesztés elméletét állítják fel, s nem tagadják ugyan, hogy Magyarországnak volt alkotmányos önállása, voltak törvényes jogai, hanem azt mondják, hogy a nemzet azokat elvesztette s többé vissza nem követelheti, nem feleltünk volna munkájára, mert azzal, aki a törvényes jog ellenében a fegyverre hivatkozik, mint jogalapra, vitatkozni nem lehet. De L. úr nem osztja e nézetet, s munkája kezdetén tiltakozik az alkotmányvesztés elmélete ellen. Azonban ő is azon végczélhoz akar jutni, melyhez az alkotmányvesztés elmélete vezet: Magyarország alkotmányos önállásának és jogainak megtagadásához, s e ezért az által véli elérhetőnek, ha tényeket forgat el, a törvényeket kénye szerint magyarázza, az idézett törvények szövegében olvassa a sorok közt, ami ott nincs, ami pedig a sorokban van, azt saját elmélete szerint értelmezi; szóval: nem saját nézeteit alkalmazza az adatokhoz, hanem az adatokat idomítja nézeteihez. Ily módon igyekszik a magyar közjogból mindazt, aminek létezését nem szereti, elvitatni s kiforgatni. Az alkotmányvesztés elmélete a magyar közjognak múltját érintetlenül hagyja, csak a jelent támadja meg, hogy a jövőnek tabula rasát csináljon. L. úr a múltat is meg akarja semmisíteni, hogy ez által jogalapot készítsen azoknak, kik a jövőt saját elméletök szerint akarják így is alakítani. Egyik szemközt állva nyíltan, a másik oldalt kerülve támad, de czéluk ugyanaz."[28] A régebbi irodalom ezt a kérdést helyesen tisztázta: „Ezekben az években a jog elméletén kívül egy másik irányzat is került felszínre, ti. az, mely a Magyarország és Ausztria közti reáluniót történelmi alapon a magyar közjogból akarta bebizonyítani. Erre volt célozva Lustkandl Wenzel terjedelmes műve." [29]

Valójában Lustkandl azt állította, hogy az 1848-as törvények érvénytelenek, mert azokat nem az országgyűlés hozta, hanem a nép kényszerítette ki erőszakkal. [30] Egy kérdést is feltesz a művének ezen fejezetében, vajon szükséges-e egy új koronázási diploma, mivel az 1848. évi törvények jogilag nem érvényesek, miután az októberi diploma és a februári alkotmány (pátens) csak azon szabályok teljesítése, melyeket a magyar törvények 1715, 1723 és 1729 óta felállítottak: ő felségére a császárra nézve nem szükséges új királyi hitlevél. [31]

---

[28] DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht, a magyar közjogtörténelmének szempontjából* (Pest: A Budapesti Szemle 1865)

[29] FERENCZY Zoltán: *Báró Eötvös József* (Budapest: Magyar Történelmi Társaság 1903)

[30] GALÁNTAI József: „Osztrák-magyar egyezkedés" *Századok, 1967/ 6. 1276.*

[31] MÁTHÉ Gábor: „Közjogi argumentáció, Gondolatok a Deák—Lustkandl vitához" *Jogtörténeti Szemle*, 2007/3. 58-59.

Továbbá azzal érvelt, hogy a törvényeket V. Ferdinánd csak magára nézve tekintette kötelező érvényűnek, mert örökösöket nem nevezett meg és a trónöröklésre jogosultakat nem hallgatta meg. Lustkandl álláspontjával egyetértett Szentiványi Vince, a hétszemélyes tábla bírája, aki röpirataiban tagadta a törvények formai érvényességét. Hasonlóan vélekedett Török János, az MTA tagja és Ambrózy Lajos sédeni báró is, ők a jogfolytonosság szempontjából vonták kétségbe a törvényeket.[32] Ennek ellentételeként a törvényeket Deák művében hosszasan méltatta, hiszen ezeknek köszönhetően valósult meg a polgári átalakulás Magyarországon. A reformkor legfontosabb közjogi eredményét, azonban nem a nép kényszerítette rá az uralkodóra, hanem közösen fogadták el, mert az uralkodó is felismerte, hogy az ország fellendüléséhez szükség volt a feudális maradványok elhagyására.

Deák emellett kitért az uralkodó és a nemzet jogainak átalakulására. „Alkotmányos országban a király és nemzet között fennálló viszony a király és a nemzet egyesült akarata által lőn megállapítva, s azt csak a kettőnek egyesült akarata változtathatja meg. Lemondhat a nemzet valamely jogáról, s azt fejedelmére ruházhatja által, lemondhat a király is valamely eddig törvényesen gyakorlott jogáról, s azt a nemzetnek visszaadhatja: de se egyik, se másik nem teheti azt, hogy ily jogot, közös egyetértés nélkül egy harmadikkal megosszon, vagy másra ruházzon. A királyi jogok nem magánvagyon, hogy azt bárkinek lehessen ajándékozni."[33] Deák minden jog forrásának tekinti a nemzetet, hiszen azáltal, hogy az uralkodó visszaadhat jogokat neki, azzal kimondja, hogy azok eredetileg is a nemzeté voltak. Ez a Rousseau-féle szerződéselmélet beemelése a magyar közjogba, azonban a hangsúly a király joglemondásán volt. 1864-ben a királyé volt minden jog, a népnek pedig semmi joga nem volt.

## 4. Perszonálunió vagy reálunió

Ha perszonálunióra gondolunk, egyből Nagy-Britannia létrejötte juthat az eszünkbe. Skócia a történelem során volt önálló, Anglia hűbérese vagy perszonálunióban társa. Először 1296-ban I. Edward angol király tette hűbéresévé Skóciát, miután leverte a skót seregeket. Később a skótok győzedelmeskedtek, Stuart (I.) Jakab elfoglalta az angol trónt is, létrejött a perszonálunió Angliával. Mivel a skót nemesség egy része a polgári forradalom ellen lépett

---

[32] DEÁK Ágnes: „Kiegyenlítési programm-kovácsaink" *Századok,* 2005 /721.

[33] DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht, a magyar közjogtörténelmének szempontjából* (Pest: A Budapesti Szemle 1865)

fel, Cromwell seregeinek győzelme után, az 1653. évi alkotmány értelmében megszűnt Skócia önállósága. 1707-ben véglegesen egyesült Angliával az Act of Union révén Nagy-Britannia néven.[34]

Korábbi példaként a történelemből meg kell említenem a magyar-lengyel perszonáluniót, ami 1370-től 1382-ig állt fenn. 1339-ben Károly Róbert Visegrádon magyar-lengyel örökösödési szerződést kötött Kázmér lengyel királlyal, amelyben megegyeztek, ha III. Kázmérnak nem születik fiúgyermeke, akkor Károly Róbert fia lesz a lengyel király. III. Kázmér ennek fejében elvárta Károly támogatását a Német Lovagrenddel szemben. Mindezek alapján Lajos trónra lépésétől fogva optimálisan örökségének tekinthette Lengyelországot (Lajos anyja, Erzsébet III. Kázmér leánytestvére volt). Ennek vetülete volt Lengyelország megsegítése a pogány litvánok ellen, így Lajos egyszerre védhette leendő országát és a keresztény hitet. Így jött létre I. Nagy Lajos uralkodása alatt a magyar-lengyel perszonálunió, amely elfoglalta a Nápolyi Királyságot, valamint hűbéresévé tette a balkáni országok többségét is. Ez a Nagy Lajos nevével fémjelzett korszak a középkori Magyarország fénykorának nevezhető, hiszen a stabil belpolitikai helyzet és az erős, dinasztikus külpolitikai kapcsolatok felvirágoztatták az országot és megteremtették a feltételeket ahhoz, hogy Magyarország európai nagyhatalommá válhatott. A kutatók szerint Magyarország ebben az időszakban egy külpolitikailag sikeres, erős királyságnak, hódító nagyhatalomnak, a társadalmi-politikai nyugalom szigetének tekinthető.[35] Lajos halála után azonban a magyar-lengyel perszonálunió felbomlott, helyette létrejött a lengyel-litván (másnéven krevai) unió Hedvig (Nagy Lajos lánya) és Jagelló Ulászló házassága révén. 1569-ben megkötötték a lublini uniót, ami az 1770-es évekig biztosította a lengyel-litván perszonálunió (nemzetközösség) fennállását, amikor sor került Lengyelország három felosztására. 1795-ben a két ország végleg eltűnt a térképről, egészen 1918-ig, amikor újra megalapították őket és független országok lettek.

Könnyű párhuzamot állítani a korábban említett perszonáluniók és a mohácsi vész után létrejött perszonálunió között, amelynek részes felei Magyarország és a Habsburg Birodalom voltak. I. Ferdinánd 1526-os trónralépésekor a magyar rendek elsősorban védelmet és támogatást reméltek a Habsburgoktól a törökök elleni sikeres harchoz, azonban azt már a kortársak is realizálták, hogy ezért a védelemért hatalmas árat kell fizetni. Zrínyi Miklósnak

---

[34] *Világesemények Dióhéjban* 1968/7. 43.

[35] PITI Ferenc: „625 éve hunyt el I. (Nagy) Lajos király” *Tiszatáj 2007/12. 83.*

és a körének politikai törekvése arra irányult, hogy a Habsburgok Birodalom és Magyarország viszonya közelebb álljon a perszonálunióhoz, mint a reálunióhoz. „Elvileg a rendek a Habsburg-királyokat mindig olyan magyar uralkodóknak tekintették, akiknek egyéb uralkodói funkcióik – így a német-római császári méltóságuk is – quasi alárendelt a magyar királysághoz képest, s így a magyar korona viszonya a Duna menti birodalom más részeihez csak perszonális úniót jelent, a magyar királyság prioritásával."[36] Hiába kötötték ki a magyar törvényhozás szabályai a magyar királyok magyarországi lakhelyen való tartózkodását, ez éppúgy óhaj maradt, mint maga a perszonálunió. Ugyanakkor a rendek – miközben ragaszkodtak a perszonálunió fikciójához és mindent megtettek ennek alkotmányos védelmének érdekében – egyre inkább igényt tartottak mindenre, ami a reálunióból számukra előnyt jelentett, különösen a katonai és pénzügyi segítségre.[37]

Lustkandl fő álláspontja az volt a reálunió vagy perszonálunió kapcsán, hogy Magyarország államjogi önállással és szuverenitással nem bírt, hiszen saját törvényei és közjoga szerint is reálunióban volt Ausztriával. Annyiban tér el a reálunió a perszonáluniótól, hogy az előbbiben az állami ügyek egy része is közös, míg az utóbbiban az államok megőrzik szuverenitásukat, csak a közös uralkodó személye köti őket össze. Műve végén azt a konklúziót is levonta, hogy az osztrák tartományok a Pragmatica Sanctio szerint összmonarchiát képeztek, amelynek Magyarország csak egy speciális része volt, vagyis Magyarországot valóságos osztrák provinciának tartotta. „Valójában az 1723-as törvény az 1713-as rendelkezés magyar jogi formába öntött változata. […] A reálunió létét jobban bizonyítja az 1723-as dokumentum, mint az osztrák, hiszen az már nem csak az örökösödésről szól, hanem kifejti a reálunió létrehozásának szükségességét is. […] 1715-ben a magyarok elfogadták a politikai, katonai és gazdasági rendszer kialakításáról szóló 59. törvénycikket, amelyre az 1723-as törvény ünnepélyes előszavában is hivatkoztak, ezzel is megerősítve a reáluniós törekvésüket."[38] Lustkandl Magyarország államjogi törvényeiből, jogtörténeti alapon akarta Magyarország függetlenségének hiányát, vagyis az Ausztriával való reáluniót

---

[36] KAHLER Frigyes: „A török kiűzése és az 1687-es törvényhozás" *Jogtudományi Közlöny*, 1986. 377.

[37] KAHLER Frigyes: „A török kiűzése és az 1687-es törvényhozás" *Jogtudományi Közlöny*, 1986. 377.

[38] LUSTKANDL, Wenzel LUSTKANDL: *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht: zur Lösung der Verfassungsfrage* (Bécs,Wilhelm Braumüller 1863) 226.

bebizonyítani.[39] Talán ezen nézete miatt háborodott fel a közvélemény annyira a művén, hiszen ez a magyar nemzeti szuverenitás földbe tiprását jelentette.

Deák ezen pont megcáfolásaképp kifejtette, hogy perszonáluniónál szorosabb kapcsolat nem alakult ki az országok között, azonban nem utasította el annak lehetőségét, hogy később szorosabbra fűződjenek a kapcsolatok. Véleményem szerint, ha Lustkandl nem állította volna azt, hogy a reálunió állandósult a két ország között, akkor a vita kimenetele teljesen más lett volna és Deák is igazat adott volna neki a szorosabb együttműködésre irányuló tevékenységek megvalósulása miatt. „Ha Lustkandl csak azt írta volna, hogy mióta Magyarország Ausztriával a Habsburgi ház alatt együtt áll, gyakran mutatkozott törekvés a szorosabb reálunióra, hogy azon hosszú háborúk alatt, melyek egy érdekért egyesült erővel valának folytatva, elkerülhetetlenek voltak oly viszonyos érintkezések, melyek a personal-unió határán túl mentek, s hogy a birodalom minden részeinek érdekében jövőre is szükséges a personal-uniónál szorosabb kapcsolat, ha – mondjuk – ezeket írta volna, …akkor könyve egészen más munka lett volna… Ily munkára valószínűleg Deák sem írt volna észrevételeket…" [40]

Deák véleménye szerint a nemzetnek joga van az önálló hadsereghez, ezzel is bizonyítva önállóságát. Ezzel egyetértett könyvében Beksics, a közjoggal és a dualizmussal élénken foglalkozó publicista is, aki azt írta, hogy „a nemzet joga kétségtelen volt mindig és ma, 1903-ban is az önálló hadsereghez." [41] Azt gondolom, Deák célja az volt, hogy kizárólag a korábbi alkotmányos garanciákra hivatkozva érveljen Magyarország hadsereghez való joga mellett, ezzel együtt az ország állami függetlenségét is alátámasztotta azzal, hogy önálló államként jogunk van dönteni a hadsereg kérdésében, azonban ügyelt arra, hogy a vitában az önálló magyar hadsereg kérdéskörét nyitva hagyja, ezzel elérte azt, hogy a kiegyezéskor kijelenthette, hogy az országnak külön önálló hadereje nem volt.

Deák legfontosabb gondolata szerint, az „esetenkénti érintkezés gyakran szükséges volt és ezentúl is szükséges lehet: de két egymástól független nemzetnek oly érintkezései voltak ezek, melyek reáluniót még nem foglalnak magokban. Fonák dolog volna, ha mi azzal dicsekednénk, hogy Magyarország sokat tett és sokat szenvedett az ausztriai örökös

---

[39] BEKSICS Gusztáv: *Közjogunk és nemzeti törekvésünk* (Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1903)

[40] *Pesti Napló* 1865/4088. 1.

[41] BEKSICS Gyula: *Közjogunk és nemzeti törekvésünk* (Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1903.) 12-15.

tartományoknak és az egész kereszténységnek a pusztító oszmán hatalom elleni megvédésében. Hiszen amit Magyarország tett, kell vala tennie önfenmaradásáért. De higyje el L. úr, épen oly fonák dolog vitatni: hogy az a segély, melyet az osztrák tartományok Magyarországnak nyújtottak, nem az őket is fenyegető közös veszélynek elhárítása végett történt, hanem valamely kormányzati szoros egységnek s valóságos reáluniónak volt következménye."[42]

Álláspontom szerint az országgyűlés önálló döntéshozói hatásköre és a belügyi autonómia miatt inkább Deáknak volt igaza. Frideczky is hasonlóan vélekedett, szerinte „Deák programja az 1861-es jogvédő program alaposabb kifejtése volt, az országgyűlés illetékességét hangsúlyozta a haszonbér, a katonai és a pénzügyek, valamint a kereskedelem felett."[43] Azonban Lustkandlnek részben igazat adok abban, hogy voltak időszakok, amikor a két ország együttműködése magasabb szintre lépett a perszonálunióban megszokotthoz képest, abban viszont tévedett, hogy ez az állapot bármikor állandósult volna. A kiegyezést követő közös ügyek rendszeréről elmondható, hogy ennek alapjai már az 1860-as évek elején is megjelentek. Ezek Balogh Judit szerint közös érdekű ügyeknek nevezhetőek, mivel „nem a Pragmatica Sanctioban lefektetett, mindkét félre kötelező együtt maradás, elválaszthatatlan együtt birtoklás (kormányzás) adja ezeknek a jogalapját, hanem két fél önkéntes, szabad akaratelhatározáson alapuló szerződése."[44] Ezen pont kapcsán azonban megoszlanak a vélemények.

# 5. Pragmatica Sanctio

A 18. századi alkotmányfejlődést alapjaiban változtatta meg az, hogy az uralkodó és a rendek egyaránt kompromisszumokra törekedtek a céljaik elérésének érdekében. A király igyekezett a Habsburg-ház megerősítésére és kiterjesztésére, amiért cserébe a rendi privilégiumok biztosítását ígérte.[45] A monarchia bázisa az osztrák örökös tartományok birtoklása volt, a magyar országgyűlés 1687. évi döntése alapján a Szent Korona országai

---

[42] DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht, a magyar közjogtörténelmének szempontjából* (Pest: A Budapesti Szemle 1865)

[43] FRIDECZKY Frigyes: „Deák Ferenc - válogatott politikai írások és beszédek" *Valóság,* 2002/1. 110.

[44] BALOGH Judit: „Közös érdekű ügyek a dualizmus rendszerében" *Jogtörténeti Szemle,* 2007/3. 2.

[45] SZEKFŰ Gyula: „A közjogi kompromisszum" In: Magyar történet (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1935.) 317-318.

(Magyarország, Erdély, Horvátország) örökös tartományként a dinasztia részévé váltak, de kívülálló monarchiaként irányították őket. „Az újabb alkotmánymódosítás előzményeként a spanyol örökösödési háború és az azzal kapcsolatos osztrák örökösödési igények érvényesítése jelölhető meg. A Habsburg-házon belül megállapodással kívánták szabályozni a további örökösödést. Lipót két fiával kölcsönös örökösödési szerződést kötött. 1703. szeptember 12-én az egyelőre titokban tartott pactum mutuae cessionis et successionisban I. Lipót fiával, Józseffel annak testvére, Károly és utódai javára lemondtak a spanyol tartományokat illető örökösödési jogról, ami újranyitotta az újabb spanyol ág megalapozását bár csupán egy vitatott jogigény keretében vitatott jogigény képletében. A megállapodás értelmében a császári cím és az örökös tartományok Józsefet és utódait illették. A Habsburg tartományok feltétlen egyben tartása érdekében a szerződés intézményesítette a leányági örökösödést is."[46]

Ezzel szemben a későbbi, 1715. évi III. törvénycikk kimondta, hogy a nőági öröklés Magyarországra nem terjed ki. („A császári és királyi szent felség kegyelmesen ugy határozott, hogy a közvetlenül előbb jelzett második czikkelybe most beigtatott jóságos hitlevelének tartalma szerint eléggé kifejtett örökletes utódlást irányadónak kell tekinteni s ha egykoron a néhai felséges Lipóttól és királytól leszármazó finemüeknek magva szakad, a királyválasztásban és koronázásban a karoknak és rendeknek ősi és régi helybenhagyott szokása és előjoga fog előtérbe lépni.")[47]

A Pragmatica Sanctio az első Habsburg alaptörvénynek tekinthető, mert ez hozta létre a jogi kapcsolatot a birodalomrészek között. Az 1713. évi Pragmatica Sanctio fő eleme a tartományok egyesülése és a monarchikus unió szétválaszthatatlansága volt, ennek feltétele a közös uralkodó személye és a trón egységes öröklése a férfiág elsőszülöttségi rendjével, mindez kiegészülve az utolsó férfi uralkodó lányának és leszármazottainak öröklési jogával. Fiúutód hiányában az 1717-ben született Mária Terézia lett a trónváromanyos, aminek következtében napirendre került a nőági örökösödés elfogadtatása, amihez az uralkodónak a tartományok és országok támogatására volt szüksége. III. Károly 1712-ben a magyar országgyűlés előtt esküt tett, a fiág kihalása esetére a szabad királyválasztás visszatérését garantálta. Az ebben évben ülésező horvát tartománygyűlés már foglalkozott a nőági örökösödéssel, majd az uralkodó tárgyalásokat kezdeményezett. A magyarok a támogatásukat

---

[46] MEZEY Barna: „A Pragmatica Sanctio és a magyar történeti alkotmány" *Századok,* 2023/3. 502-503.

[47] 1715. évi III. törvénycikk – bővebb kijelentés a királyi örökletes utódlás s uralkodás felől

olyan szigorú feltételekhez kötötték, melynek következtében III. Károly a titkos tanácsosainak javaslatára 1713-ban nyilvánosságra hozta a Pragmatica Sanctiot. Az elkövetkezendő években a nőági örökösödés elismerése érdekében minden tartományban az országgyűlés elé terjesztették ezt. Ezen törvény magyarországi elfogadásának előfeltétele volt III. Károly kompromisszumos belpolitikája, aminek elemei a közigazgatás átszervezése, az országgyűlési állandó bizottságok kinevezése és a magyar állandó hadsereg felállítása voltak. A magyar nemesi társadalom szimpátiáját elnyerő intézkedések megalapozták az országgyűlés viszonyát a javaslatokhoz. Az uralkodó védelmi kötelezettséget vállalt, amiért cserébe a magyar Pragmatica Sanctio szövege szöveghű részleteket tartalmazott az osztrákból, amihez az uralkodó kifejezetten ragaszkodott.[48]

1722-ben a kérdés már nem az volt, hogy elfogadják-e a nőági örökösödést, hanem hogy mit kérjenek a rendek cserébe ezért a jelentős közjogi engedményért?[49] A rendek jogai közül a legtöbb vitát a szabad választás jogának feladása jelentette, azonban az 1687. évi végzésekben a fiúági örökösödés elfogadásával valójában már lemondtak a szabad királyválasztásról. Mindezek ellenére a rendek kijelentették, hogy a nőági örökösödés elfogadása a rendek szabad akaratával történt, azaz a szabad választás jogának korlátozását a rendek éppen szabad döntési jogukkal élve érték el és ezen jogot csak felfüggesztették, amíg a nőág ki nem hal, de nem mondtak le róla véglegesen. A Pragmatica Sanctio becikkelyezésének egyik alapfeltétele volt a magyar rendi alkotmány megerősítése, ezért az uralkodó kijelentette, hogy az országban szokásos rend szerint fog uralkodni és más országok szokásait be nem hozza. Fontos leszögezni, hogy a feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul kifejezés az örökösödés tartamára, fenntartására vonatkozott, nem pedig a magyar alkotmányos rend felszámolására. Az országot az országgyűlés által alkotott törvények, fennálló ősi jogok, szabadságok és előjogok, azaz a rendi alkotmány értelmében kell igazgatni. A magyar rendek a koronázás feltételéül megszabták a hitlevél elfogadását és az eskütételt is.

A leírtak alapján elmondható, hogy a magyar korona országainak közjogi állásán a Pragmatica Sanctio csak a nőági örökösödés tekintetében módosított, de az ország alkotmányos rendjét nem változtatta meg. A birodalmon belül az osztrák tartományok és Magyarország közjogilag különállóak voltak. Az 1722-23. évi magyar országgyűlés elfogadta

---

[48] MEZEY Barna: „A Pragmatica Sanctio és a magyar történeti alkotmány” *Századok,* 2023/3. 507.

[49] SALAMON Ferenc: *A magyar királyi szék betöltése és a Pragmatica Sanctio története* (Pest, Ráth Mór 1866.)

a Pragmatica Sanctiot, valamint ennek eredményeként elérte a török támadással szembeni támogatást, a szabad királyválasztási jog fenntartását, a nőági öröklést: „Ő legszentségesebb császári és királyi felsége férfiágának magvaszakadtával (mely magszakadást Isten legkegyelmesebben távol tartani méltóztassék) az öröklési jogon való utódlást e Magyarországban és koronájában, s az Isten segedelmével már visszaszerzett és visszaszerzendő ehhez tartozó részekben, országokban és tartományokban, felséges osztrák házának nőágára is és pedig első helyen a fentisztelt most uralkodó legszentségesebb császári és királyi felségnek."[50] Illetve elfogadta a feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul irányítandó monarchia lehetőségét: „Hanem ezt az örökösödést Magyarország szent koronájában s a hozzá kapcsolt részekben, országokban és tartományokban, a fiágéval azonos elsőszülöttség rendje szerint oly módon, a mint azt Ő legszentségesebb felsége az ő Németországában s azon kivül fekvő örökös országaiban és tartományaiban már szabályozta, megállapitotta, kihirdette s elfogadta, elválhatatlanul s ugyanazon ág fokozatának egyenlősége esetében a finemüek előjogának figyelembevételével kivánja rendezni, megtartani s megőrizni. Akképen, hogy azt a nőt, vagy annak férfi örökösét, a ki a felséges osztrák házban elfogadott, emlitett elsőszülöttségi rend szerint, a felséges osztrák ház előbb mondott országainak s tartományainak örököse lesz, ugyanezen utódlás és örökösödés jogán, a jelen és minden jövő esetben, egyszersmind az ugyancsak feloszthatatlannak értendő Magyarország s az ahhoz kapcsolt részek, országok és tartományok kétségtelen királyának tartsák s koronázzák."[51]

Ezen törvény elfogadása még évszázadokkal később is éles közjogi vitákat szült, így a Deák–Lustkandl polémiának is fontos eleme volt a róla szóló diskurzus. Lustkandl legfontosabb érve az volt, hogy Magyarországon a Pragmatica Sanctio nem törvényként, hanem birodalmi határozatként került elfogadásra és változtatás nélkül került be az osztrák 1713-as határozat a magyar jogrendbe. Ezen álláspont, ha igaznak bizonyult volna, akkor az aláásta volna mind Magyarország önállóságát, mind az ezeréves történelmi alkotmányt, ezzel egyidőben pedig reáluniót hozott volna létre a két ország között. Ha egy idegen ország uralkodója Magyarországon el tudna fogadtatni az országgyűlés beleegyezése nélkül egy

---

[50] 1723. évi II. törvénycikk – Ő császári és királyi legszentségesebb felsége fölséges osztrák háza nőágának Magyarország szent koronájában s a régtől fogva hozzákapcsolt részekben való folytonos királyi örökösödéséről

[51] 1723. évi I. törvénycikk – az ország s az ahhoz kapcsolt részek karai és rendei Ő császári és királyi szent felségének szabadságaik s kiváltságaik atyai és legkegyelmesebb megerősitéseért s a karok és rendek közepette saját legszentségesb személyében megjelenéséért legnagyobb köszönetet mondanak

olyan határozatot, amellyel ellentétes álláspontot képviselő törvény már hatályban van, az a jogforrási hierarchiát megsemmisítené, az ország a szuverenitását teljes mértékben elveszítené és az alkotmány alappillérének is ellentmondana.

Lustkandl ezzel lényegében elvetette a fennálló közjogi rendszert, így alátámasztotta a már említett reáluniós elméletét, mely alapján Magyarország tényleg valóságos osztrák provinciává vált volna. Lustkandl szerint az 1713-ban kihirdetett Pragmatica Sanctio megkötésekor magyar és erdélyi főméltóságok is jelen voltak, ezért az már eredeti birodalmi határoza formájában kötelezővé és elismerté vált Magyarországon. („dass die Pragmatische Sanction auch für Ungarn und Siebenbürgen in gleicher Weise wie für die übrigen Erbländer mitbegründet, und auch schon das erste Mahl zugleich mit für diese Länder kundgemacht war.") [52] Mindezek mellett azt is kijelentette, hogy az 1723-as Pragmatica Sanctio pusztán az 1713-as határozat becikkelyezése a magyar jogrendbe. A törvény megítélésében ma sincs egyetértés. Vannak, akik kétoldalú viszonylagos szerződést látnak benne, de olyanok is, akik az ország alaptörvényéül szolgáló határozatként tekintenek rá. Deák az Adalékokban így fogalmazott: „a Pragmatica Sanctio tehát nemzet és személy közötti paktum." [53] Törvényként értelmezhető, mivel szuverén államban kötelező csak törvény lehet. A Pragmatica Sanctionk néhány pontja azonban megegyezett az osztrák Pragmatica Sanctioéval, ezért kötötte az osztrák államot is, ezzel alátámasztható volt a szerződéselmélet. Az 1713-ban megkötött családi rendelkezés nem magán rendelkezés volt, hanem az osztrák állam akaratának kinyilvánítása a vonatkozó szerv (az uralkodó) által. Ha mindkét dokumentumot megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy azok több pontban megegyeztek, amellett, hogy az államokra kötelezettségeket róttak, a közakaratot is kifejezték. [54]

Deák Ferenc ezt írta a Pragmatica Sanctio és a történeti alkotmány kapcsán Lustkandlnek: „Alkotmányunk történelmi alkotmány, nem egyszerre készült, hanem a nemzet életéből fejlett ki, s a nemzet szükségeihez és a kor igényeihez képest mind a nemzet jogait, mind a királyi jogokat illetőleg, lényegben és formában, időnként változásokon ment

---

[52] Wenzel LUSTKANDL: *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht: zur Lösung der Verfassungsfrage* (Bécs, Wilhelm Braumüller 1863) 227.

[53] DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht, a magyar közjogtörténelmének szempontjából* (Pest: A Budapesti Szemle 1865) 170-171.

[54] VIGYÁZÓ Ferenc: *A Pragmatica Sanctio (közjogi értekezés)* (Budapest: Európa Nyomda 1894)

keresztül."[55] Mezey következőképpen vélekedett erről: „Deák megfogalmazása a magyar történelmi alkotmány időbeli folytonosságára utal, arra az évszázadokat átívelő folyamatra, mely az alkotmányos intézmények képződésének, befogadásának, közmeggyőződéssé válásának adott keretet."[56] Az osztrák–magyar történeti viszony alakulása szempontjából Deák kifejtette, hogy a birodalmat három egymásba kapcsolódó sikeres „szilárdsági próba" reprezentálja.

Az első I. Ferdinánd, Magyarország szabadon választott királyának koronázása, amelyet a Habsburg birodalom és a Magyar Királyság szimbiózisával a birodalom tényleges alakulásának tekintett. A második a Pragmatica Sanctio, amely nélkül az uralkodó, VI. Károly halálával a birodalom szétesett volna és végül harmadikként az 1861–65. évi országgyűlések az elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtoklás és közös védelem deklarációjából indultak ki, megteremtve a kiegyezés lehetőségét.[57] A Pragmatica Sanctio kapcsán kijelentette, hogy az törvényként, az uralkodó és a nép közös akaratából jött létre. Ennek feltétele volt Magyarország állami önállóságának megőrzése. „Magyarország alkotmányos ország volt, melyben törvényt csak a fejedelem és nemzet egyesült akarata alkothatott. Azon családi rendelkezés tehát, melyet a császár önhatalmával megállapított, Magyarországban csak a nemzet egyenes és világos hozzájárulásával válhatott volna törvénynyé."[58]

Ehhez kapcsolódóan Máthé ezt írta: „Az osztrák álláspont szerint a magyar koronatartomány semmivel sem bírt több jogot, mint az örökös országokkal és tartományokkal fennálló, s a sanctio pragmaticával kapcsolatos egyesülés. Ebből következik – így folytatódik az osztrák vitapartner állítása – hogy a király eskü alatt ígérte, hogy minden alattvalót kényszeríteni fog arra, hogy a törvényeket, azaz az országok egyesülését megtartsák. Ha tehát az uralkodó nem írhat alá semminemű törvényt, ami az egyesülés ellen szól, akkor a Magyarországgal egyesült országok hozzájárulása nélkül pl. az uralkodó (I. Ferenc József) hitlevéllel sem erősíthetné meg az 1848. évi törvényjavaslatokat a többi örökös tartományok képviselőinek hozzájárulása nélkül. […] Vagyis ezekből az állításokból logikusan következik-e az, hogy a magyar nemzet és a király egykor teljes törvényhozási

---

[55] DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht, a magyar közjogtörténelmének szempontjából* (Pest: A Budapesti Szemle 1865) 89.

[56] MEZEY Barna: „A Pragmatica Sanctio és a magyar történeti alkotmány" Századok, 2023/3. 502-503.

[57] MÁTHÉ Gábor: „A köztörténeti alapok folytonossága" *Iustum Aequum Salutare, 2016/4. 56.*

[58] DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht, a magyar közjogtörténelmének szempontjából* (Pest: A Budapesti Szemle 1865) 57.

joggal bírtak ugyan, de világosan és határozottan lemondottak eme jogról, s átruházták vagy megosztották e jogukat más országokkal, különösen az osztrák tartományokkal? Közismert, hogy a pragmatica sanctióban a nemzet kikötötte jogainak sérthetetlenségét, s kiváltképp a törvényhozási jogban a szupremáciáját, hangsúlyozva, hogy Magyarországon a fejedelem ne a többi tartományok módja szerint, hanem magának az országnak saját törvényei szerint uralkodjék és kormányozzon. Ebből pedig vitathatatlanul következik, hogy az ország szabadságának sérthetetlenségét, a saját törvényei szerinti kormányzást nem adta fel, s így alkotmányos önállóságát semmi más országnak nem engedte át. Ezért tehát Lustkandl úr tétele, nevezetesen az, hogy a császár az osztrák tartományok beleegyezése nélkül nem jogosított Magyarország törvényeinek elismerésére, olyan helytelenség, mintha a magyarok azt vitatnák, hogy a sanctio pragmatica szerint Magyarország királya az osztrák tartományokban addig abszolút hatalommal gyakorolt fejedelmi jogainak bármely részéről nem mondhatott volna le Magyarország beleegyezése nélkül."[59] Deák hosszasan fejtegette Magyarország helyét a birodalomban: „Magyarország egyike azon országoknak, melyeket a fejedelem ugyanazonossága s az elválaszthatatlan birtoklás elve köt össze, s ily értelemben, de csak ily értelemben, képeznek a közös fejdelem alatt álló országok és tartományok egy monarchiát, de Magyarország nem osztrák tartomány, hanem jogilag önálló és független az osztrák népek hatalmától, mind törvényhozásra, mind kormányzatára nézve."[60]

Deák Ferenc az osztrák és a magyar Pragmatica Sanctio között négy lényeges különbséget állított fel: az eredet tekintetében, a feltételeket illetően, a terjedelem kapcsán és a szabad választási elv vonatkozásában. A különbségeket illetően Deák kijelentette, hogy az 1713-as osztrák törvény az elválaszthatatlanságon és a feloszthatatlanságon kívül semmi mást nem foglalt magába, ellentétben az 1723-assal, amely kikötötte azt is, hogy az uralkodónak az ország szokásainak megfelelően kell uralkodnia és más tartományok szokásait nem hozhatja be az országba, illetve azt is, hogy „az ország jogait, törvényeit és szokásait megtartja, területi épségét sértetlenül megőrzi és soha másként uralkodni és kormányozni nem fog, mint az országnak eddig hozott és jövőre országgyűlésileg hozandó törvényei szerint és más

---

[59] MÁTHÉ Gábor: „Közjogi argumentáció, Gondolatok a Deák—Lustkandl vitához" *Jogtörténeti Szemle*, 2007/3. 58-59.

[60] DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht, a magyar közjogtörténelmének szempontjából* (Pest: A Budapesti Szemle 1865)

tartományok kormányzati módját ide soha be nem hozza."[61] Valójában Deák itt tévedett, mert az 1703. szeptember 12-i titkos családi egyesség kimondta, hogy az uralkodóház alá tartozó országok és tartományok törvényei és szokásai, amennyiben az új öröklési renddel nem ellentétesek, érvényben maradjanak.

Ebből következik, hogy az osztrák Pragmatica Sanctio ugyanúgy biztosította az örökös tartományok rendjeinek jogait és szabadságát, mint a magyar, sőt, az egyes tartománygyűléseknek a Pragmatica Sanctiora vonatkozó elfogadási nyilatkozatait vizsgálva láthatjuk, hogy alig van közöttük olyan, amely az illető tartomány jogainak tiszteletben tartását említés nélkül hagyta volna.[62] Deák egy lépéssel sem közeledett az Adalékokban a reálunió álláspontjához, ugyanolyan eréllyel védte a Pragmatica Sanctionak kizárólagos perszonáluniót létrehozó jellegét, mint az 1861. évi feliratokban.[63] Kiegyezési szándéka tehát semmivel sem erősebb, mint 1861-ben volt, de tapasztalnia kellett, a diplomáciai helyzet Magyarországra nézve kedvezőtlenebb, mint 1861-ben.[64]

Az eredet tekintetében Deák azt írta, hogy az 1713-as osztrák Pragmatica Sanctio egy abszolút módon létrejött fejedelmi határozat volt, a magyar pedig alkotmányos úton keletkezett országos törvény. „Az 1713-ban kihirdetett határozatokat a fejedelem ön absolut hatalmával állapította meg, a magyar sanctio pragmaticát pedig a nemzet országgyűlésileg határozta el s a fejedelem beleegyezésének hozzájárúltával emelte törvénynyé."[65] Mindez alkotmányjogi szempontból a jogforrási hierarchiából vezethető le. A magyar alkotmány alapján az a törvény, amit az országgyűlés a megfelelő eljárásban a garanciák mentén elfogad. A magyar Pragmatica Sanctio elfogadásának garanciális szempontja volt a rendelkezések törvénybe iktatása. Az örökösödési rend országgyűlési tárgyalását, a döntések becikkelyezését, a biztosítékok törvényszövegbe foglalását megkövetelte a rendi oldal. Ennek eredményeképpen születtek meg az 1723. évi 1-3. törvénycikkek. Alaki értelemben a törvényalkotás alkotmányjogi szempontból nem megkérdőjelezhető, mert kiállta a rendi közjog törvényességi próbáját. Az osztrák Pragmatica Sanctio utólag birodalmi törvénnyé

---

[61] CSEKEY István: *A magyar trónöröklési jog* (Budapest: Atheneum Kiadó 1917) 455.

[62] CSEKEY István: *A magyar trónöröklési jog* (Budapest: Atheneum Kiadó 1917) 458-460.

[63] DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht, a magyar közjogtörténelmének szempontjából* (Pest: A Budapesti Szemle 1865)

[64] SARLÓS Béla: Deák és a kiegyezés (Budapest, TIT Gondolat Kiadó 1987) 113-117.

[65] DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht, a magyar közjogtörténelmének szempontjából* (Pest: A Budapesti Szemle 1865) 59.

vált, de az elvitathatatlan, hogy egy abszolút uralkodói döntés eredményeképpen született meg.

A leglényegesebb különbség Deák szerint az öröklés terjedelme volt. Szerinte Ausztriában a nőági öröklés korlátlan („und allen übrigen Ihnen"), valójában csak négy ág leszármazóihoz kapcsolódott, míg Magyarországon a három megnevezett ághoz volt kötve és ezek kihalásával a szabad királyválasztás érvényesült volna. Mindezek alapján Deák tévedett, hiszen a terjedelem szempontjából nem volt akkora szakadék, mint azt gondolta. Máthé Gábor a következőket fűzte a vita ezen pontjához: „Lustkandl tézise az, hogy a magyar király és a magyar nemzet törvényhozási joga függ Ausztriától, továbbá a nőágra kiterjesztett öröklési rend a többi örökös tartományban is elfogadott elsőszülöttségi sorrend, tehát ebben osztoznia kellett a magyar Kronlandnak is. Mindez jogi abnormitás – hangsúlyozta Deák. A Pragmatica Sanctioban ugyanis a nemzet kikötötte jogainak sérthetetlenségét, kiváltképp a törvényhozási jogban a szupremáciáját, kiemelve, hogy Magyarországon a fejedelem ne a többi tartomány módja szerint, hanem magának az országnak a saját törvényei szerint uralkodjék és kormányozzon. Ebből pedig vitathatatlanul következett, hogy az ország szabadságának sérthetetlenségét, a saját törvényei szerinti kormányzást nem adta fel, és így alkotmányos önállóságát semmilyen másik országnak nem engedte át."[66]

Mindezen érvek alapján azt gondolom, hogy az 1723-as Pragmatica Sanctiot törvényként fogadták el, a korban szokásos és megfelelő eljárásban, emellett nem változatlanul emelték át az osztrák változatot, hanem kikötöttek olyan elemeket, amelyek az 1713-as határozatban nem jelentek meg. Ezekből következik, hogy ebben a kérdésben Deáknak volt igaza. Könyvének vonatkozó fejezete az 1865-67. évi törvényhozás alapjává vált, emellett a Pragmatica Sanctio első magyarázatának is tekinthető, mert közjogi megközelítésből átfogó képet nyújt a törvény fontosságát illetően. A legfontosabb deáki gondolat ebben a fejezetben azonban az volt, hogy semmiben sem csorbította Magyarország állami szuverenitását a Pragmatica Sanctio elfogadása.

---

[66] MÁTHÉ Gábor: „Szent Szövetség — magyar közjogi formula — kettős monarchia" *Pro publico bono -Magyar közigazgatás*, 2015/2. 7-8.

# 6. Osztrák és magyar visszhang

Deák válaszát az osztrák oldalon többen kritikával illették. A Neue Freie Presse cikke szerint Deák műve nem tudományos kritika volt, hanem egyoldalú politikai pártirat, ezért Deák Lustkandl jogos kritikai észrevételeit sem vette figyelembe benne. Állításuk szerint Deák nem Lustkandlt, hanem az egész német kutatást akarta elijeszteni attól, hogy a magyar közjoggal foglalkozzon.[67] Szerintük a munka Magyarország különállását és nem az összetartozását bizonyította. A Pesti Napló 1865. április 2-i számában – amely válaszolt a Neue Freie Presse vádjaira, – elhangzott az, hogy Lustkandl munkája szigorúan a fennálló politikai viszonyokhoz illeszkedik és csak saját elméletének keresztülvitelére törekszik, nem a megtalált valóságos tényekből, hanem az általa előre megállapított igazság alátámasztására keresett adatokból írta meg művét. Cáfolja a Neue Freie Presse korábban említett németekről tett kijelentését, a cikk szerzője felveti a kérdést, miért akarja az osztrák lap Lustkandlt a német nemzet háta mögé bújtatni, és Deákot egy egész nemzet ellen fordítani?

A Népbarát magyar folyóirat a következőképp reagált Deák művére: „Deák tehát nagy szolgálatot tett nemcsak hazájának, de hitünk szerint az egész monarchiának, midőn Lustkandl államjoga elleni nézeteit közzé tette. Ezen csodálatosan szabatos, tiszta, könnyen felfogható, s megdönthetően logikával irt feleletében a 48-ki törvények érvényességét minden kétségen és kifogásokon felül helyezte."[68] Ezen cikk hosszasan méltatja Deák munkáját, amiért Lustkandl felesleges toldásait és tartalmi tévedéseit kijavította és visszaállította a magyar államjog fényét. Hanák Péter tanulmányában kifejtette, mire az Adalék nyomtatásba került, addigra elavulttá és használhatatlanná vált, mivel akkorra már Deák Augusz Antal báróval és magas megbízójával megegyezett a húsvéti cikk alapelveiben.[69] Deáknak kiváló alkalom volt a korábban említett Neue Frei Presse bírálata arra, hogy újraértelmezze és aktualizálja művét. Deák Ferencet a jogfeladás vádja is érte, mivel sokan úgy gondolták, hogy az ő közjogi álláspontja gyengítette a korábban elterjedt és elfogadott közjogi felfogást. Azonban ez a vélekedés az álláspontom szerint téves, mivel Deák szigorúan ragaszkodott a jogegységhez és kerülte a nemzet jogainak abszolút kifejtését, ahogyan Werbőczy tette a korona és a nemzet egységén keresztül. Deák inkább a változó intézmények és garanciák által jutott el a nemzeti szuverenitásig.

---

[67] *Pesti Napló* 1865/4088. 1.

[68] *A Népbarát* 1865/11. 125.

[69] HANÁK Péter: „Deák húsvéti cikkének előzményei" *Történelmi Szemle 1974/4. 586.*

Horváth Pál a mű keletkezési körülményei kapcsán a következőket fogalmazta meg. „Az Itáliában elszenvedett vereség és Sadova közé szorult bő fél évtizedben a Habsburg udvari körök még nem adták fel a reményt, hogy a soknemzetiségű birodalom abszolutisztikus kormányzatát a modern (polgári) alkotmányossággal összeegyeztessék. Ebben a fő törekvésben pedig érthetően nem volt helye az önálló magyar államiság gondolatának, Lustkandl elkésett és önmagában is történelmietlen kísérlete pedig egyenesen kihívást jelentett a hazai közgondolkodás számára. Ez a sajátos történelmi szituáció sarkallta a „haza bölcsét" szellemi erőpróbára, hogy egy hallatlanul tömör tanulmányban a századokra visszanyúló történelmi előzményeket rendszerbe foglalja.”[70]

Kemény Zsigmond szerint Deák műve egyfajta leltár, amely számba veszi a közös ügyek négy kategóriáját. Az elsőként az 1848 előtt sem bírt jogok, melyek „eo ipso" közösek, például a külügy; másrészt olyan jogok, melyek külön gyakorlásának értelme az adott intézmény megszűnésével megszűnt, például így lett szerinte közös a vámügy a belső vámhatár eltörlésével; harmadrészt olyan jogok, melyek természetüknél fogva és „önként érthetőleg" közös jogok (például a közös vasutak); „s végre folytatja, mely jog olyan, amellyel a nemzet valósággal bírt, de föláldozni hajlandó vagy kényszerítve lehet propter bonum pads”[71] (a békesség kedvéért).

# 7. Relevancia

Érdemes megemlíteni egy másik, sokkal kevésbé ismert vitát az 1910-es évekből, ami szintén egy osztrák és egy magyar tudós között zajlott le, ez volt a Bernatzik—Marczali vita. 1915-ben jelent meg Edmund Bernatzik jogtudós könyve a „Neues über die Pragmatische Sanction”[72], amely sokat hivatkozott a Deák–Lustkandl vita érveire. Marczali Henrik egyetemi tanár ugyanebben az évben közölt választ a Budapesti Szemle című folyóiratban „A Pragmatica Sanctio új megvilágításban” címmel. Bernatzik ebben a vitában hosszasan kifejti, miért nem szerződés a Pragmatica Sanctio és milyen rendelkezések hiányoznak belőle. Marczali a saját gondolatait így összegezte: „A két örökösödési törvény különbözik, de nem oly lényegesen, mint hitték. A törvény nem szerződés, de köti a királyt is. El van ismerve

---

[70] HORVÁTH Pál ismertetője: „Deák Ferenc: Adalék a magyar közjoghoz” *Századok, 1988. 721.*

[71] DEÁK Ágnes - MOLNÁR András: Deák Ferenc - Tudomány-Egyetem (Budapest, Vince Kiadó 2003)

[72] Edmund BERNATZIK: *Neues über die pragmatische Sanction* Oesterreichische Zeitschrift für öffentliches Recht (Bécs, 1915)

továbbá, hogy Magyarország, ellentétben az örökös tartományokkal, nem patrimoniális birtok. El kell ismerni, hogy a magyar „Landtaggal" mégis másképp kellett bánni, mint az örökös tartományok gyűléseivel."[73] A Deák–Lustkandl vita után több munka is megjelent, amely a magyar jogfolytonosságot és szuverenitást kérdőjelezi meg, azonban ezen írások szerzői gyakran politikai ambícióktól vezérelve készítették el provokatív műveiket. Legtöbbjük a Szentkorona-tan bírálatába bocsátkozik, közülük a leghíresebb Eckhart Ferenc 1941-ben kiadott „A Szentkorona-eszme története" című, a magyar közjog eredetére vonatkozó munkája, amely hasonló érveket vett alapul, mint a Staatsrecht. Mindezekből tisztán látszik mekkora hatással volt a polémia a jogtudomány művelőire és Lustkandl egyedülálló nézetei még fél évszázad múltán is részét képezték a Pragmatica Sanctio és a szabad királyválasztás kutatásának, értelmezésének.

A politika és a közjog szoros kapcsolata évszázadok óta megfigyelhető. Ez a tendencia már a dualizmus korában is megjelent, ezért Deák feladata – aktuálpolitika bevonása nélkül válaszolni Lustkandl gondolataira – különösen embert próbáló volt. Ahhoz, hogy objektív alapon tudja vitapartnerének állításait cáfolni, Deáknak nem pártpolitikusi, hanem jogászi minőségében kellett könyvét megírnia. Ma már ritkábbak az ehhez hasonló jogvédő küzdelmek, de a vita pontosan rámutat arra, hogy a törvények másképp értelmezése, félreértelmezése mennyiben tudja megváltoztatni azok célját, valamint arra is, hogy milyen mértékben van hatással a nemzet akarata és a politikai erőviszonyok a jogi rendszerre.

Mindkét vitapartner törvényekre alapozta az állításait, azzal a különbséggel, hogy Lustkandl csak a kivonatukat vagy címüket idézte és a forrási helyet, ahol az olvasó számára fellelhetőek voltak. Deák szerint ezt abban a hitben tette, mert tudta, hogy „100 olvasó közöl 99 inkább hinni fog szavának, mintsem utánkeresgéljen." [74] Deák a cáfolatra azon módszert alkalmazta, hogy ugyanazokat a forrásokat idézte, mint vetélytársa, és szó szerint illesztette be azokat a könyvébe. Gyakran mellőzte a kommentárokat is, ezzel az olvasóra bízva a döntést. Deák könyvének történelmi jelentősége annak a kimondása, hogy a jelenkor kibontakozása a közös érdekek kölcsönös elfogadása lehet csak.[75]

---

[73] MARCZALI Henrik: „A Pragmatica Sanctio új megvilágításban" *Budapesti Szemle, 1915/467. 193.*

[74] *Sürgöny* 1865/195. 1.

[75] *Trianoni Szemle* 2017/1-2. 25.

# 8. Összegzés

Deák Ferenc fiatalon elvesztette szüleit, ez nagy hatással volt visszahúzódó, szorongó természetére, ami leginkább passzív ellenállása idején csúcsosodott ki. A rezisztencia alatt Deákban már megfogalmazódott a kiegyezés gondolata, de ezt a közvélemény akkortájt nagyon rossz szemmel nézte volna. Tökéletes alkalom volt Lustkandl műve, amelyben a cáfolatok közé beépítette újdonsült álláspontját és megalapozta a húsvéti cikkét. Ez a vita Lustkandl és Deák érvein keresztül egy olyan tudományos disputát tár elénk, amelynek során a Magyarország szuverenitásának kérdésköre kerül reflektorfénybe. Záró gondolatként szeretném újra felvillantani a művekben megjelenő legfontosabb problémákat. Százötven év után van-e létjogosultsága a Pragmatica Sanctio alapján megkérdőjelezni Magyarország szuverenitását? Volt valaha szabad királyválasztás? A kiegyezés kapujában szüksége volt a magyaroknak arra, hogy nemzeti identitásukban újra megerősítést nyerjenek és függetlenségüket megszilárdítsák. Álláspontom szerint, mindkét jogtudós betöltötte a tőle társadalmilag elvárt szerepet és tömegek tudtak azonosulni mindkettőjük gondolataival, ami az egyik legfontosabb aspektusa egy ilyen nagyszabású vitának. Voltak megalapozott érveik, például Lustkandl álláspontja a szabad királyválasztás létének megkérdőjelezéséről, és a Pragmatica Sanctioról. Deák a művével nagyban hozzájárult a kiegyezés, mint kompromisszum létrehozásához, amely a modernkori magyar történelem legsikeresebb korszakát eredményezte.

Úgy vélem korunkban a közjog és a politika kéz a kézben jár egymással, egyikről sem tudunk beszélni a másik említése és ismerete nélkül. Ma már ritkábbak az ehhez hasonló jogvédő küzdelmek, azonban a vita pontosan rámutat arra, hogy milyen mértékben van hatással a nemzet akarata és a politikai erőviszonyok a jogi rendszerre. Lustkandl a vita során olyan intézmények minőségét kérdőjelezte meg, amikről mind az egyetemi mind a magasabb szintű tudományos körökben általános közmegegyezés van. A Pragmatica Sanctio kapcsán fel sem merül senkiben, hogy az nem törvényként lett elfogadva, azonban Lustkandl olyan védhető érvek mentén tárgyalta ezt, és a reálunió, perszonálunió kérdését, hogy az mindenki számára tovább gondolásra érdemes. A 48-as törvények alkotmányossága nem bizonyult olyan relevánsnak, mint azt a korban gondolták és a Pragmatica Sanctiot is biztosan alkotmányos magyar törvényként fogadták el, azonban a perszonálunió vagy reálunió és a szabad királyválasztás kérdésköre kapcsán szeretném a hallgatóságra bízni, hogy milyen álláspontot képviselnek.

Deák a művével újfajta nézőpontba helyezte a törvényt, mert feltárta a különbözőségeket és hasonlóságokat az osztrák változathoz képest. Részletesen kifejtette azokat a feltételeket, amikbe az uralkodónak bele kellett egyeznie ahhoz, hogy az 1723-as törvény létrejöhessen. Lustkandl legfontosabb érve, mely szerint Magyarország elvesztette szuverenitását, megcáfolásra került azáltal, hogy a rendek önként mondtak le bizonyos jogaikról például a szabad választás jogáról, azért, hogy az ország ne semmisüljön meg egy lehetséges török támadás esetén. Mindkét fél igyekezett kompromisszumokat kötni, így nem jelenthető ki az sem, hogy az uralkodó rákényszerítette volna akaratát a rendekre. Általánosan elmondható, hogy mind az uralkodó, mind a rendek számára előnyös megállapodás született.

A tények megismerése után joggal merülhet fel mindenkiben a kérdés, vajon ez a vita csak egy jogilag megalapozatlan politikai támadás volt? Lustkandl tényleg a saját álláspontját képviselte, vagy csak hatalmi nyomásra készítette el ezt a könyvet? A műben fellelhető hibák egy egyetemi professzortól szokatlanok, ami felveti a szándékosság gyanúját is. Lustkandl a többi művével kivívta magának a szakma elismerését, hiszen azok jól megfontolt és érvekkel alátámasztott gondolatokat tartalmaztak. A Staatsrecht című vitatott munkájában ennek az ellentétje rajzolódott ki számomra. Ezen érvekre alapozva gondolom azt, hogy Lustkandlt politikai motiváció vezérelhette és hatalmi befolyás alatt írhatta könyvét, azonban ezt a véleményemet sem megerősítő, sem cáfoló szakirodalmi forrást nem találtam, ezért szeretném az olvasókra bízni, hogy milyen álláspontot képviselnek.

# 9. Forrásjegyzék

1498. évi XLV. törvénycikk – trónüresség idején, a mikor tudniillik a király örökösök nélkül hal el, a fejedelmi követeknek nem szabad az országgyülésre menniök

1715. évi III. törvénycikk – bővebb kijelentés a királyi örökletes utódlás s uralkodás felől

1723. évi I. törvénycikk – az ország s az ahhoz kapcsolt részek karai és rendei Ő császári és királyi szent felségének szabadságaik s kiváltságaik atyai és legkegyelmesebb megerősitéseért s a karok és rendek közepette saját legszentségesb személyében megjelenéseért legnagyobb köszönetet mondanak

1723. évi II. törvénycikk – Ő császári és királyi legszentségesebb felsége fölséges osztrák háza nőágának Magyarország szent koronájában s a régtől fogva hozzákapcsolt részekben való folytonos királyi örökösödéséről

1848. évi III. törvénycikk – független magyar felelős ministerium alakításáról

1867. évi XII. törvénycikk – a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekü viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról

Act of Union 1707.

*A Népbarát* 1865/11. 125.

Az Üstökös 1865/15. 114.

*Állam és Igazgatás* 1988/4. 394.

*Állam- és jogtudomány* 1973/3. 349.

ifj. BARTA János: *A tizennyolcadik század története* (Budapest, 2000)

BEKSICS Gusztáv: *Közjogunk és nemzeti törekvésünk* (Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1903)

Edmund BERNATZIK: *Neues über die pragmatische Sanction* Oesterreichische Zeitschrift für öffentliches Recht (Bécs, 1915)

*Budapesti Szemle 1881/50. 252.*

CORPUS IURIS HUNGARICI – Magyar Törvénytár 1000-1895. (Szerk.: Márkus Dezső) (Budapest, 1899.)

CSEKEY István: *A magyar trónöröklési jog. Jogtörténelmi és közjogi tanulmány oklevélmellékletekkel.* (Budapest: Atheneum Kiadó 1917)

CSENGERY Lóránt: *Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései* (Budapest, Magyar Történelmi Társulat 1928)

CSUKOVITS Enikő: „Az Anjou-ház és országai" *História 2011/5-6. 7.*

DEÁK Ágnes: „From Habsburg Neo-Absolutism to the Compromise 1849-1867" *Atlantic Studies on Society Change, 2008/737. 558.*

DEÁK Ágnes: „Kiegyenlítési programm-kovácsaink" *Századok, 2005 /721.*

DEÁK Ágnes - MOLNÁR András: Deák Ferenc - Tudomány-Egyetem (Budapest, Vince Kiadó 2003)

DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht, a magyar közjogtörténelmének szempontjából* (Pest: A Budapesti Szemle 1865)

DEGRÉ Alajos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet* (Pécs, 2010.)

DÉNES Iván Zoltán: „Nemzet és tudomány (1914-1918)" *Aetas, 2015/1. 159.*

ECKHART Ferenc: *A szent-korona eszme története* (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1941) 295.

ERDÉLYI László: *Volt-e Magyarországon szabad királyválasztás?* (Szeged, 1926)

DR. FERDINANDY Gejza: *A királyi méltóság és hatalom Magyarországon* (Nemzeti Örökség Kiadó, 2022)

FERENCZI Zoltán: *Deák [Ferenc] élete* II. kötet - A MTA Könyvkiadó Vállalata UF 58. (1902-1904. cyclus) (Budapest, 1904) 431.

FERENCZY Zoltán: *Báró Eötvös József* (Budapest Magyar Történelmi Társaság, 1903)

FRAKNÓI Vilmos: *A Habsburg-ház trónöröklési jogának megállapítása az 1687-8. évi országgyűlésen* (Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt.1922)

FRAKNÓI Vilmos: *A magyar királyválasztások története* (Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1921)

FRIDECZKY Frigyes: „Deák Ferenc - válogatott politikai írások és beszédek" *Valóság, 2002/1. 110.*

GALÁNTAI József: „Osztrák-magyar egyezkedés" *Századok*, *1967/ 6. 1276.*

GEBEI Sándor: *Az erdélyi fejedelmek és a lengyel királyválasztások* (Budapest, 2007)

GEBEI Sándor: *Tanulmányok az erdélyi-lengyel kapcsolatok történetéből* (Eger, 2001)

GONDA Imre – NIEDERHAUSER Emil: *A Habsburgok. Egy európai jelenség* (Budapest, 1987)

*Hadak Útján 1967/219. 5.*

HANÁK Péter: „A keserű kompromisszum" *História 1984/3. 6.*

HANÁK Péter: „Deák húsvéti cikkének előzményei" *Történelmi Szemle, 1974/4. 586.*

*Hazánk 1898/307. 1.*

HERMANN Róbert: „„Deák és Görgei" – 200 éve született Deák Ferenc" *Századok, 2003. 1090.*

HORVÁTH Pál ismertetője: „Deák Ferenc: Adalék a magyar közjoghoz" *Századok, 1988. 721.*

KAHLER Frigyes: „A török kiűzése és az 1687-es törvényhozás" *Jogtudományi Közlöny, 1986. 377.*

KATUS László: „Deák Ferenc és a kiegyezés" *História, 2003/4. 8.*

KÓNYI Manó (szerk.): *Deák beszédei 1861-1866 - Deák Ferencz beszédei 3.* (Budapest, Franklin–Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda 1903) 359.

Wenzel LUSTKANDL: *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht: zur Lösung der Verfassungsfrage* (Bécs: Wilhelm Braumüller 1863)

MADZSAR József (szerk.): *Társadalmi Lexikon* (Budapest, Népszava Könyvkereskedés. 1928.) 575., 590.

MAGYAR KIRÁLYI FERENCZ JÓZSEF INTÉZET – Iskolai értesítők (Budapest, 1939) 50.

*Magyar Közigazgatás 1928/32-33. 3.*

*Magyar Nemzet* 1902/299. 3.

MARCZALI Henrik: „A Pragmatica Sanctio új megvilágításban" *Budapesti Szemle, 1915/467. 193.*

MÁTHÉ Gábor: *Közép-Európa újkori születése. A magyar közjog elemi forrásai 16–20. század In: Jogtörténeti Értekezések 51.* (Budapest, 2021) 44.

MÁTHÉ Gábor: „A köztörténeti alapok folytonossága” *Iustum Aequum Salutare*, *2016/4. 56.*

MÁTHÉ Gábor: „Közjogi argumentáció, Gondolatok a Deák—Lustkandl vitához” *Jogtörténeti Szemle*, *2007/3. 58-59.*

MÁTHÉ Gábor: „Szent Szövetség — magyar közjogi formula — kettős monarchia” *Pro publico bono -Magyar közigazgatás*, *2015/2. 7-8.*

MEZEY Barna: „A Pragmatica Sanctio és a magyar történeti alkotmány” *Századok, 2023/3. 505.*

MEZEY Barna szerk.: Magyar jogtörténet (Osiris tankönyvek, 2007)

MOLNÁR Kálmán: *Magyar közjog 2. - Tudományos gyűjtemény* (Pécs - Budapest, 1928) 26.

NAGY Ernő: *Magyarország közjoga. Államjog* (Budapest, 1901) 399.

NAGY László: *A rosszhírű Báthoryak* (Budapest, 1984.)

PÁLFFY Margit: „Egy szónoklat, mint a korszakgondolkodásmódjának tükre – Az Orániai Vilmos és Stuart Mária koronázási szertartásán elhangzott prédikáció” *Világtörténet 2011/3-4. 121-147.*

*Pesti Napló* 1865/4088. 1.

PITI Ferenc: „625 éve hunyt el I. (Nagy) Lajos király” *Tiszatáj 2007/12. 83.*

RAFFAY Ernő: „A kiegyezés és mérlege” *Trianoni Szemle, 2017/1. 25.*

SALAMON Ferenc: *A magyar királyi szék betöltése és a Pragmatica Sanctio története* (Pest: Ráth Mór 1866)

SARLÓS Béla: „A kiegyezés magyarországi jogpolitikája” *Századok, 1968. 970.*

SARLÓS Béla: Deák és a kiegyezés (Budapest, TIT Gondolat Kiadó 1987) 113-117.

SZILÁGYI Sándor: *A magyar nemzet története* X. kötet II. könyv V. fejezet, Az 1861-iki országgyűlés és államcsiny. [Digitális kiadás.] (Budapest, Atheneum Kiadó 1898)

SZÜCS Jenő: „Királyválasztás a középkori Magyarországon” *História, 1985/5-6. 12.*

*Sürgöny* 1865/195. 1.

SZEKFŰ Gyula: „A közjogi kompromisszum” In: Magyar történet (Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1935) 317-318.

SZEKFŰ Gyula: *A magyar állam életrajza* (Budapest, Dick Manó Könyvkereskedése 1917.)

SZEKFŰ Gyula: „Az osztrák központi kormányszervek” Történeti Szemle, 1912.

SZIJÁRTÓ M. István: *A Diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792.* (Budapest 2005.) 31.

SZILÁGYI Sándor: *A magyar nemzet története* (Budapest: Atheneum Kiadó 1898)

The Bill of Rights 1689: An Act declaring the Rights and Liberties of the Subject, and settling the Succession of the Crown

*Trianoni Szemle* 2017/1-2. 25.

*Új Könyvek* 1987/23. 328-329.

VÉRTES István: „Deák Ferenc és az újságírás” *A Sajtó, 1938/3. 21.*

VIGYÁZÓ Ferenc: *A Pragmatica Sanctio (közjogi értekezés)* (Budapest: Európa Nyomda 1894)

*Világesemények Dióhéjban* 1968/7. 43.

WERBŐCZY István: *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae*

WERTNER Mór: *Magyarország újabbkori történelme 1815-tól 1892-ig* LVII. kötet - Történeti, nép- és földrajzi könyvtár 57. (Nagybecskerek, Pleitz Ferencz Pál Könyvnyomdája 1893) 637.